

Toplumların şahsiyetli insan yetiştirebilmesi veya şahsiyetli kimselerin iyi toplumları oluşturabilmesi kişinin hürriyetinin yanı sıra değerler sistemine de sahip olmasıyla mümkündür. Değerlerin zaman ve mekân olarak farklılık gösterebilir, değiştirilebilir veya geliştirilebilir. Bir toplumda değerlerin etkin/müessir gücü o toplumun medeniyetinin hareket noktası ve hareket ettiricisidir. Kendini mutlak olarak ortaya koyan değer kendi varlığını ve oluş sebebini yok etmekte gecikmez. Bunun gibi eğer bir değer, günlük hayatta bir varlık kazanmaz, insanların davranışlarına temel teşkil edip yön veremez ise hareketleri bir kalıba döküp, şahsiyet kazanmada kendini etkin/müessir yapamaz. O halde bir değer, toplumda ve fertlerin şahsiyetinin oluşumunda ne kadar etkin ise varlığını o kadar devam ettirebilir.

Şahsiyet, bir ferdin genişliğine boyut olarak psikolojik, sosyolojik, fizyolojik, biyolojik, coğrafi, tarihî bütün özelliklerinin homojen, yeknesak ve dinamik bir organizasyonuna ilave olarak derinliğine boyut açısından değerler manzumesiyle varlığını anlamlandırarak hürriyete doğru yönelmesiyle oluşur denilebilir.

Günümüzde şahsiyet bütünlüğü veya şahsiyet bozukluğu şeklinde ifadesini bulan hususlar, kendinden çokça söz ettirmektedir. Şahsiyet bütünlüğü yukarıda tanımda belirtilen genişliğine ve derinliğine bütün hususların canlı ve görev yapar durumda olması anlamında kullanılmaktadır. Şahsiyet bozukluğu ise sayılan öğelerin yetersizliği veya eksikliği ile ortaya çıkan noksanlıklar olarak tarif edilebilir.

KAYNAKÇA

Burger, Jerry M. *Kişilik*. çev. İ. D. Erguvan Sarioğlu. İstanbul 2006.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranış*. İstanbul 2010.

Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul 1975.

Keykâvus. *Kabusnâme*. çev. Mercimek Ahmed, haz. O. Ş. Gökay. İstanbul 2007.

MEB. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. C. IV, Ankara 2000.

Sezgin, A. Sena. *6-8 Yaş Arası Üstün ve Normal Çocukların Yaş, Zekâ ve Duygu Kontrolü-İrade Eğitimi Almış Olma Bağlamında Karşılaştırılması*. YLT, İstanbul Bilim Üniversitesi, 2013.

Sezgin, Osman. *Eğitim: Kavram ve Kuram*. İstanbul 2019.

◆ Osman SEZGİN

Müşir Ahmet Şakir Paşa

ŞÂKİR PAŞA

(1838-1899)

Devlet adamı, Anadolu ıslahatı umum müfettişi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmed Şâkir olup kökeni Yozgat'a dayanan Çapanoğulları ailesine mensuptur. İlk ve orta eğitiminden sonra 1856 yılında Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'den mezun oldu ve mülahızım sıfatıyla Köstence'deki muhacir komisyonuna memur atandı. Kısa süre sonra Rusçuk belediye müdürlüğü vazifesine geçti, başarılarından dolayı taltif edildi, binbaşılığa yükseldi ve askerî görevi mülkî memuriyete çevrilerek 1869 yılında Rusçuk mutasarrıfı yapıldı. Burada ve daha sonra Bağdat'ta Midhat Paşa ile birlikte çalıştı. 1872'de geldiği İstanbul'da farklı görevlere atandı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında yeniden askerî sınıfa geçti, general oldu ve 1878'de Saint Petersburg'a sefir tayin edildi. On yıl kadar bu görevi yapmasının ardından yine üst düzey görevlere atandı, 1890'da II. Abdülhamid'e yâver-i ekrem (başdanışman) olarak Yıldız Sarayı'na alındı ve çok bunalımlı bürokratik meselelerin çözümüne gayret gösterdi. 1895'te ıslahatları denetlemek ve ilerletmek için geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderildi. Müfettişlik sorumluluğu üzerinde bulunan vilayetlerin kalkınması, tarım, Reji İdaresi, madenler, ağaçlandırma, ulaşım, üretim, imar, askerî işler, idare, eğitim, maliye, adliye ve misyonerlik sorunlarıyla ilgili projeler hazırlayıp hayata geçirilmesi için çalışmalarını sürdürdüğü bir sırada 1899'da Sinop'ta vefat etti.

Ahmed Şâkir Paşa, iyi eğitim almış Fransızca, Arapça ve Rusça'ya hâkim önemli bir devlet adamıdır. Astroloji, bilhassa matematik ve fen bilimlerinde yüksek seviyeye ulaşmış, sanatla, askerî tarihle ve şiirle ilgilenmiş kültürlü bir askerdir.

Şâkir Paşa, Osmanlı Devleti'nin, halkın fakirlikten kurtulması ve o dönemde Türkiye'de çok etkili olan misyoner okullarının etkisizleştirilmesi için usûl-i cedit üzerine eğitim veren mekteplerin, özellikle "medrese-yi sanâyi" okullarının kurulması ve yaygınlaştırılmasını hayatî ve zarurî görmüştür. Bu maksatla mevcut sistemde değişiklikler yapılarak eğitimde yeni bir sisteme geçilmesinin gereği üzerinde durmuştur. "Cedit ibtidâî" mekteplerinin öncelikle nahiyelerde açılmasının, buralara atanacak muallimlere tatmin edecek miktarda maaş verilmesinin şart olduğunu dile getirmiştir. Yeni usulde eğitim veren köy okullarında yeterli muallim olmadığından buralardaki sıbyan mektebi muallimleriyle imamların kırk-elli günlük kurslarda usûl-i cedit üzerine eğitilmelerinin geçici bir çare olacağını belirtmiştir. Gözlemlerine göre Sivas vilayetinde usûl-i cedit üzerine kursa alınan ve matematik dersleri de gösterilip birer diploma verilerek köylere gönderilen bu imamlar sayesinde köy çocukları eskiden iki yılda öğrenemedikleri okuyup yazmayı ve hesabı, iki-üç ay içinde öğrenir duruma gelmiştir. Bu durum köylüleri gayrete getirmiş, kendi arzuları ve imkânlarıyla okul ve mescitler açmaya girişmişlerdir. Bu okullarda öncelikle Türkçe okuma yazma ve matematik öğretilmesi hedeflenmiştir.

Şâkir Paşa, başta halkın dinî inancını korumak ama aynı zamanda dünya saadetini de sağlamak için mekâtib-i ibtidâiyenin köylere kadar yaygınlaşmasını istemiştir. Medâris-i sanâyi eğitimini şart gören, bu okullarda müslim ve gayrimüslim çocuklarının karma okutulmasını, eğitim dilinin sadece Türkçe olmasını, dinî eğitimin her köyün imamı veya papazı tarafından verilmesini önermiştir. Şâkir Paşa'ya göre bir ülkede farklı halkların birleştirilmesi için başta gelen en önemli faktör "dil birliği"dir. Dil birliği aynı zamanda halka "Osmanlılık" şuurunun kazandırılmasında da önemli bir rol üstlenecektir.

Taşralardaki rüştiyelerin fazla mezun vermeleri sebebiyle idâdîlerdeki talebe yığılması ve büyük çoğunluğun buradan diploma alarak Mekteb-i Harbiye'ye gitmelerinin ciddi problem haline geldiğine dikkat çeken Şâkir Paşa, bu vesileyle idâdî ve mekteb-i âlîlerin durumunu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede askerî ve mülkî idâdîlerin birleştirilerek rüştiyelere girmiş olan askerî ve ücretli okuyan sivil talebelerin hem rüştiyelere hem de idâdîlere yatılı olarak kaydını ve bu talebelerden alınan yatılı ücretin dörtte biri kadarının gündüzlü öğrencilerden de alınmasını önermiştir. Bu takdirde idâdîler için ayrılan ve elde kalacak olan maarif gelirleri ile her nahiyede bir mekteb-i idâdî yapılması mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra köylülerden alınan

emlak temettü vergilerine ilave edilen maarif vergisinin tamamen kaldırılarak, yerine vilayet öşür gelirinin yüzde biri oranında eğitim yardımına ayrılarak Maarif Nezareti, rüştiye ve ibtidâiye Maarif teşkilatına harcanmasını talep etmiştir. Buna ilaveten beldeler emlak ve temettü vergisine idâdî mekteplerinin giderlerini karşılayacak derecede ilave bir maarif vergisi eklenmesi teklifini getirmiştir.

Şâkir Paşa, halkın gelir seviyelerine göre bir eğitim alması gerektiğini savunmuştur. Yüksekokullara yoksul aile çocuklarının ücretsiz olarak kabul edilmesini siyasî açıdan sakıncalı bulmuştur. Zira ona göre köy çocukları geçimlerini sağlayacak derecede okuyup yazma ve din usullerini öğrenmekle yetinmelidir. Bu çocukların zenginlerle bir arada yüksekokullarda okumaları durumunda, içinde bulundukları şartları sorgulamaya başlamaları ve gelecek endişeleri sebebiyle, yeni fikir akımlarına kapılarak "yıkıcı ve medeniyet düşmanı olarak nitelenen nihilist, anarşist ve sosyalist gibi fikirlere" kapılmaları kolaydır.

Şâkir Paşa, maarifle ilgili program ve mektepler açısından en fazla önemi, meslek edinilen ve üretime doğrudan katkı sağlayacağını düşündüğü sanayi mekteplerine vermiştir. Ona göre başta vilâyât-ı sitte olmak üzere ülke genelinde ibtidâî mekteplerin yanı sıra meslek mekteplerinin yaygınlaşması halinde, halkın cehaletten kurtulup, çağını anlama ve kavraması mümkün olacaktır. Teknik üretimin de geliştirilmesiyle kalkınma yoluna girilebilecektir. Bu yolla, başlıca uğraşı ziraat olan ve ülke nüfusunun yüzde doksanını oluşturan dar gelirli halk da hissesine düşen ve hakkı olan eğitim imkânına kavuşacaktır.

Şâkir Paşa, başta padişah olmak üzere Bâbîâli ve Maarif Nezareti'nin dikkatini devamlı meslekî eğitime çekmeye çalışmıştır. Paşanın bu gayretleri, daha önce vilayet merkezlerinde kurulmuş olup daha sonra tamamen kapatılan ve binaları hastane, askerî kışla, karakolhane ve ambar haline getirilen sanat eğitimi veren mekteplerin yeniden ve daha çağdaş tarzda kurulması yönündeydi. Bu maksatla ilk olarak Erzurum ve Amasya'da sanayi mekteplerinin açılmasını, istenilen verimin alınması durumunda Harput ve Kilis'te de tesis edilmesini, devamında da bütün memlekette açılmasını teklif etmiştir.

Şâkir Paşa, ülke için gerekli gördüğü bu çalışmalar cümlesinden olarak hazırladığı program ve planlar ile maliyet hesaplarını ilgili makamlara sunmuştur. Projesini gerçekleştirmek üzere bazı yerlerde harekete geçen Şâkir Paşa, bu maksatla hazırlamış olduğu yirmi dokuz maddelik sanayi okullarının

gayeleri, kuruluş, eğitim ve programlarını içeren 6 Aralık 1898 tarihli bir layihayı da II. Abdülhamid'e arz etmiştir.

Projenin 1-11. maddelerinde eğitim dilinin Türkçe olacağına vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda söz konusu okullarda kız ve erkeklerin kendilerine uyan alanlarda eğitim almaları istenmiştir. Her talebenin özellikle kabiliyetli oldukları alanlarda eğitilmesi ve genel bir şekilde kızlara aile bilgilerinin verilmesi, memleketin durumuna göre bazı derslerin programlara eklenip veya çıkarılması, Anadolu vilayetlerinde dahili sanayinin gelişmesi ve takviyesi için imkânlar dahilinde sanayi medreselerinin açılması hususları da projede yer almıştır.

Fakir aile çocuklarının hiçbir şart gözetilmeden bütün masrafları devlet tarafından karşılanarak yatılı sanayi okullarına kabul edilmesi, erkek talebeleri ilgilendiren sanayi programında terzilik, doğramacılık, demircilik, yorgancılık, çilingirlik, saraçlık, dokumacılık, ayakkabıcılık, debbağlık, çulhacılık, makinacılık, sıracılık, nakkaşlık, boyacılık, taşçılık ve duvarcılık ile şişe ve cam imalatı derslerinin olması istenmiştir. Kız talebeleri ilgilendiren meslek mekteplerinde ise terzilik (biçki-dikiş), çocuk bakımı, yemek pişirme dersleri öngörülmüştür. Bu programları üstün başarıyla tamamlayarak diploma alanlar diğer okullara muallim olarak atanacağı gibi başarılı mezunlara da meslekleriyle ilgili birinci derecede gerekli alet edevat mektep tarafından verilerek iş yeri açmalarında destek sağlanması esas benimsenmiştir. Hem yatılı hem gündüzlü olacak bu okullarda öğrencilerin ayrılacağı branşlar, öğrenci ve velisinin tercihleri esas alınarak okul idaresince kararlaştırılmıştır.

Projenin 12-18. maddeleri, idarî teşkilatlanma, öğretmenlerin tayini, disiplin kuralları, okul ve öğrencilerin masraflarının karşılanması, öğrencilerin barınma, beslenme ve giyimleri, etüt, oyun ve beş vakit ibadetleri gibi mekâtib-i sanâyilerin idarî biçimini ilgilendiren esasları belirlemiştir. Sunulan maarif layihasının 19-28. maddelerinde okulda yapılacak imalatın kalitesi, pazarlanması, öncelikle iç piyasa ve devlet kurumlarının ihtiyaçlarının karşılanması gibi üretim ve ticaret hususları anlatılmıştır. 29. maddede ise her yılın sonunda ilim ve sanayi derslerinin sınavları, sonuçların Maarif Nezaretine bildirilmesi, başarılı öğrencilere diplomaları ile ödül olarak en önemli meslekî araç ve gereçlerin verilmesi hususları ayrıntılarıyla belirtilmiştir.

Şâkir Paşa'nın eğitimin verimli hale getirilmesi ve yaygınlaştırılması yönündeki gayretleri büyük ölçüde karşılık bulmuş, bahsi geçen layiha üzerine II. Abdülhamid, 1898'de maarif vergisinden

%75'in ibtidâî mekteplerinin bulunduğu ve kurulacağı yerlerdeki okullara harcanmasını hükümet ve Maarif Nezaretine emretmiştir. Bu irade üzerine başlangıçta süratle nahiye ve büyük köylerde yeni mekteplerin açılmasına başlanmıştır. Fakat Maarif Nezaretinin farklı tercihleri ve uygulamaları bu teşebbüsün başarısını azaltmıştır. Şâkir Paşa'nın belirttiğine göre Maarif Nezaret, halktan toplanan eğitim vergisini eğitimin yaygınlaştırılması için harcamayıp, nezaretin dâhilî geliri olarak kaydederek yarıdan fazlasını da nezaret sandığına aktararak eğitim önceliği olmayan kalemlere harcamıştır.

Bütün araştırmacılarca maarif bakımından yayılma ve genişleme dönemi olarak tanımlanan II. Abdülhamid dönemi eğitim başarısının altındaki önde gelen isimlerden biri Şâkir Paşa'dır.

KAYNAKÇA

- BOA. *Sicill-i Ahvâl Defteri*, nr. 1; Yıldız Esas Evrak (YEE), nr. A/21-III-b/21/131; A/21-III-c/21/131; A/21-III-g/21/131; A/21-III-i/21/131; A/24-X/24/132; 31/76-26/81; 31/76-48/81; YEE, Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı (YKP), nr. 86/9-838 Ahmet Mithat Efendi. *Menfâ. Dersââdet* 1293.
- Ahmed Şâkir. *Sene-i Mâliye Hakkında Mütâlaât*. İstanbul 1308.
- Karaca, Ali. *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. İstanbul 1993.
- a.mlf. "Şâkir Paşa". *DİA*. 2010, XXXVIII, 307-308.
- Öke, M. Kemal. *İngiliz Casusu Prof. Arminius Wamberg'nin Raporlarında II. Abdülhamid Dönemi*. İstanbul 1983.
- Şâkir (Erkân-ı Harb Miralayı). *Delâil-i Askeriye*. İ.Ü. Kütüphanesi Türkçe basmalar, t.y., nr. 81626.
- Vurgun, Ahmet. *Maarifperver Sultan II. Abdülhamid*. İstanbul 2020.

◆ Ali KARACA

ŞAM (DİMAŞK)

Suriye'de tarihî bir şehir, başkent.

Günümüzde Suriye, Lübnan, Filistin ile Ürdün'ün kuzeyini oluşturan ve Arapça Bilâdüşşam (Levant, Büyük Suriye) olarak bilinen bölgenin tarih boyunca merkezi olan şehirdir. Dimaşk'ın yanı sıra Dimaşkuşşam veya kısaca Şam olarak da adlandırılır. Ortaçağ kaynaklarında kullanılan Dimaşk (Damas-cus) adının yerini, özellikle Osmanlı döneminde bütün Suriye bölgesini ifade eden Şam adı aldı. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin başkenti olan şehir ülke-